

Kamarás István OJD

Egy regény négy vagy öt, vagy még több élete

(Géczi János Viotti négy vagy öt élete című művének befogadásvizsgálata)

Hány élete van egy művészi alkotásnak? Ahány olvasója? Ahány olvasata?¹ A nagyon hasonló olvasatok cáfolni látszanak azt a feltevést, mely szerint ahány olvasás, annyiféle olvasat. Kérdés és dilemma így is maradt bőven. Mit kezdünk azokkal az olvasásokkal, melyeknek eredménye erőteljes elutasítás, teljességgel közömbösnek maradás, az „ebből egy kukkot sem értettem” kijelentés? Mit kezdünk azokkal, akiket egy tragédia megnevettet, akik az iróniát cinizmusnak érzik, akik a szerelem realista megjelenítését pornográfianak minősítik? Feltehető persze az a kérdés is, hogy kirekesszük-e a számba vehető olvasatok köréből a totális félreértéseket. A „félreértelmezés” persze helyes értelmezést vagy értelmezéseket feltételez. Csakhogy vannak-e egyáltalán ilyenek? Beszélhetünk-e olyan értelmezésekről, melyek helyességét valamely autoritás szavatol? Esetleg olyan értelmezéseket tarthatnánk helyesnek, melyek helyessége körül komoly mértékű szakértői konszenzus alakult ki. Csakhogy egyfelől nincsen elfogadott kritériuma annak, hogy mennyi is az elegendő mértékű konszenzus, másfelől pedig mércéje időről időre akár jelentős mértékben változhat. Az egyik lehetséges megoldás az lehetne, hogy minden olvasatot egyenrangúnak tekintünk, azzal érvelve, hogy mindegyikben van valami. Mivel a művészi alkotások összetettségéhez, többdimenziós voltához képest minden olvasat különböző mértékű redukció, a másik megoldás az lehetne, hogy a bírák módszerével megállapítjuk az egyes értelmezések redukáltságának, árnyaltságának, reflektáltságának mértékét. Eltekintve a bírák szakértelmének és pártatlanságának problematikájáról, még bőven maradnak kérdések. Például mit kezdünk azzal az olvasóval, akinek értelmezése igencsak redukált és reflektálatlan, igencsak a felszínen marad, ugyanakkor ugyanő megrendítő hatásról számol be?

További kérdés, hogy mekkora esélye van egy árnyalt, reflektált olvasatnak. Ehhez az szükséges, hogy az olvasó úgy érezze, hogy a „mese róla szól”. Ennek pedig legalább három feltétele van: a mű és az olvasó világának (a két horizontnak) valamelyes átfedése, a mű nyelvének (kódrendszerének) valamelyes ismerete, és az, hogy az olvasó számára egzisztenciálisan fontos legyen a mű elolvasása. Az első és harmadik feltételben benne van az olvasói elvárások teljesülése. Ha ezek a feltételek nem avagy csak kismértékben teljesülnek, nem jön létre érdemi találkozás mű és olvasó között, még kevésbé társszerzői viszony. Számolnunk kell még azzal is, hogy a mű mennyire képes kielégíteni az olvasó azonosulási és morális ítélkezési² szükségletét. Nézzük meg, hogy a hivatásos olvasók (a

1 Ugyanis egy olvasónak ugyanarról a műről az idő elteltével többféle olvasata is lehet.

2 Ami lehet lapos moralizálás és árnyalt morális reflexió.

kritikusok) olvasatai alapján mekkora esély mutatkozik a *Viotti négy vagy öt élete* és olvasója érdemi találkozására.

Az olvasmány

Láng Eszter (2011) szerint „A mű szerkezete az időrétegek keverésére épül. Géczi rendelkezik az epikus művek megkonstruálásához szükséges módszertani ismeretekkel, s tudatosan bánik a nyelvvel, ahogyan a történet egyes elemeivel is. Ebből következően a történet mind felépítésében, mind nyelvvezetésében lezárt esztétikumot, ám nyitott értelmezési lehetőségeket kínál.” A felkínált értelmezési változatok egyfelől lehetőséget kínálnak arra, hogy mindenki kialakítsa a maga értelmezését, másfelől a bőség zavarának élményét jelentik az egyértelműséget előnyben részesítők számára. Láng úgy véli, hogy a „statikus elemeknek azáltal, hogy rendkívüli, vizuális érzetek keltésére képes erejük van, sokkal nagyobb szerephez jutnak, mint a történések”, valamint hogy „a Géczi-féle prózai szövegeket erőteljesen áthatja a Géczi-féle poézis, azaz a lírai töltet”. Mivel az utóbbi negyedszázadban radikálisan csökkent a versolvasók tábora és a versolvasás gyakorisága, ez korántsem kedvez a lírai próza befogadási esélyének. Az, hogy ebben a regényben, akár más Géczi-prózákban, „széles művelődéstörténeti, kultúranropológiai ismeretekbe ágyazottan futnak a szálak”, ugyancsak növelheti is meg csökkentheti is a befogadás esélyét. Akadhatnak olvasók, akik ezeket érdekesnek tartják, és olyanok is, akik úgy érzik, ez a cselekményesség és az alakformálás rovására történik.

Vári György (2011) szerint Géczi egyfelől egyszerre kívánta megalkotni a flaubert-i semmiről szóló regényt, másfelől a borgesi „a könyv”-et, márpedig az ilyen fajta olvasmányok meglehetősen ritkán fordulnak elő az átlagolvasó befogadói gyakorlatában. Ráadásul az a „minden és semmi” olyan szövegben jött létre, melyben Vári szerint „nem is lehet értelmesen elkülöníteni az »esszébetéteket« az elbeszélés szövetében.” Újabb nehézséget jelent az átlagolvasó számára, hogy a főhős „saját maga számára is kiismerhetetlenül titokzatos”, és „titokzatosságában telt és üres figura”, „kontúrtalesszék alak”, ami ugyancsak megnehezíti mind az azonosulást és a morális megítélést is. Mindez Vári szerint „végtelen melankóliával tölti meg a szöveget”, márpedig a melankóliára való nyitottság sem jellemző az olvasók jelentős részére.

A történethez hozzászólt átlagolvasó Darvasi Ferenc (2011) szerint olyan könyvet olvashat, melyben „nincs főszólam, a szerkezet: mellérendelő”, melyben a „történet fősodrát életmód-, kultúr-, művelődés- és irodalomtörténeti részek, olykor esszészzerű betétek egészítik ki”. Darvasi azt is megállapítja, hogy (szemben Krasznahorkaival és Coetzee-el) Géczit „nem annyira foglalkoztatja a téma etikai dimenziója”, márpedig az átlagolvasót nagyon is érdekelné, hogyan ítéli meg Viotti „hűtlenségét” és Alice „hűségét”. Az átlagolvasót kevésbé zavarja az, hogy „minden meg van írva, előre és hátrafelé”, ami Darvasi szerint, Géczi létszemléletét leginkább meghatározza, ugyanakkor a négy vagy öt élet, a négy vagy öt évszak jócskán elbizonytalanítja. Még akkor is, ha a mai magyar átlagolvasók körében sem ritka a reinkarnációhit, ugyanis még ezek az olvasók is lineáris, és nem ciklikus módon gondolkodnak.

Tarján Tamás (2011) némi kritikát is megfogalmaz, amikor azt írja, hogy: „Valóság és fikció, történelem és metafizika egyszerre lapozza e varázsos könyvet, melynek gondolati-érzéki szugesztivitása elviseli, hogy a varázsvessző időnként – nemritkán – elpattan.” Elvarázstalanodással jellemezhető világunkban még van jogosultsága és esélye a varázslatnak, a csodának, a misztikumnak, ezt tanúsítja – egyebek mellett – Coelho rendkívüli népszerűsége. Csakhogy az olvasók jelentős része a „vagy valóság vagy fikció”, „vagy történelem vagy metafizika” attitűdjével veszi kézbe olvasmányait. A kritikus úgy érzi, hogy „a narrátor néha

olyan tudást is belevisz a regénybe, amelyet az nem kíván meg. Jobbára formális például a végeérhetetlen szín-, másutt a madárnévsorolás. (...) Az időbontásos szerkezet kisakkozását és az itt-ott zavaró nyelvtani kardéltáncot is érheti kifogás.” Még inkább az átlagolvasó részéről, tehetnének hozzá. És természetesen valamelyes esélyt adhatunk olyan olvasói értelmezésnek is, mely szerint „a hiábavalóság gyönyöre, e melankolikus tapasztalat élteti a Viottit és Viottit. A kíséreltetől a repetíción keresztül az átlátásig, a megszenvedéstől az elfogadásig mindent ez a tudás ural, melyhez Viotti Mór Aurél Ágoston is hozzáadja a maga semmisségének és semmisségének elenyészően óriási súlyát.”

Az olvasók

A kutatásban részt vevő 53 olvasó 20–30 éves, 90 százalékban felsőfokon tanulók, 10 százalékban friss diplomások közül került ki. Háromnegyed részben humán (bölcész és társadalomtudományos szakokon tanulók és ilyen diplomával rendelkezők), negyed részben pedig „reál” szakokon (mérnökök, informatikusok, közgazdászok, közigazgatási vezetők) tanulók és ilyen diplomával rendelkezők. Ennek megfelelően kétötödük férfi (a humán szakosok körében harmaduk), háromötödük nő (a reál szakosoknak csak harmada). Kétötödük nagyobb városokban, egynegyedük kisebb városokban, hetedrészük falun lakik. A kérdőívek kitöltését a Pannon Egyetem bölcészeti és társadalomtudományi karán meghirdetett Művészetszociológia kurzusom hallgatói végezték.³

Egy ötös skálát használva csak 6 százalékuk tekinthető nagyon optimistának a világ és az ember megítélését illetően, 19 százalékuk eléggé optimistának, többségük (42%) közepesen optimistának (vagy legalább ennyire közepesen pesszimistának), 26 százalékuk pedig eléggé pesszimistának. Világnézetüket tekintve a legtöbben (28%) nem tartják magukat vallásosnak, de hisznek Istenben, valami szellemi abszolútumban, rendező elvben. Ugyanennyien mutatkoztak valamilyen módon vallásosnak⁴, közülük 9 százalék egyházasian vallásos és rendszeres vallásgyakorló, 11 százalék csak lazábban kapcsolódik egyházhoz, vallási közösséghez, és vallását nem gyakorolja rendszeresen, 8 százalék pedig a maga módján vallásos. A többiek közül 8 százalék világnézetét tekintve bizonytalan, 11 százalék gyakorlatias és észelvű, 8 százalék ateista, 6 százalék materialista, 2-2 százalék humanista, és a szeretetben hisz.

Szabadidejükben leggyakrabban olvasnak (36%)⁵, 18 százalék zenét hallgat, 11-11 százalék filmet néz és internetezik. Leghosszabban szintén olvasással töltik szabadidejüket (21%), 13 százalék filmnézéssel, 11 százalék internetezéssel. Legszívesebben baráti társaságban töltik szabadidejüket (30%)⁶, de nem sokkal kevesebben olvasással (26%)⁷. Életük legnagyobb irodalmi élményei alapján a kérdezettek 25 százaléka sorolható az irodalmi ízlés magas, 54 százaléka a közepes, 21 százaléka pedig az alacsony fokára. A leggyakrabban, 9-13 százalékos arányban Kertész Imre *Sorstalanság*, Tolkien *A gyűrűk ura*, és Rejtő Jenő művei szerepelnek. 3–6 százalékkal előfordulnak még Austen regényei, *A Mester és Margarita*, az *Egri csillagok*, Jókai és Kosztolányi művei. A líraarány nem éri el az

3 Bartik Bianka, Bicskei Katalin, Csapó Dávid, Halász Dóra, Holti Tamás, Kozma Patrícia, Lang Zoltán, Magasházi Virág, Pálincás Norbert, Pálincás Roland, Szabó Miklós, Szakál Brigitta, Szombat Barbara, Varga Zsófia, Várnagy Andrea, Venesz Anett, Závada Éva.

4 A nők kétszerte nagyobb arányban, mint a férfiak.

5 A nők kétszerte nagyobb arányban, mint a férfiak.

6 A reál szakosoknak és a diplomásoknak fele.

7 A humán szakos és diplomás nőknek 41 százaléka.

1 százalékot sem! Az adott évben olvasott irodalmi művek színvonala jóval alacsonyabbnak bizonyult: mindössze 11 százalékuk sorolható a magas, 34-34 százalékuk a közepes és az alacsony⁸ szintre. Ezt a listát Coelho művei vezetik 11 százalékkal, ezeket 6-9 százalékkal követik Fejős Éva, Márai művei és a Harry Potter. A lírai művek aránya fél százalékot sem éri el. A „Milyen fajta irodalmi műveket olvas legszívesebben?” kérdésre adott válaszok között a regény került az élre (23%), utána a fantasy (15%), a romantikus művek és a novellák (11-11%), az életrajzok, a történelmi művek, a vámpírregények, a versek (9-9%) és a krimik következtek (8%). Arra a kérdésre, hogy mit jelent a kérdezetteknek az irodalomolvasás, a döntő többség (58%) a szórakozást említette, jóval lemaradva szerepelt az ismeretszerzés (15%), a művelődés és a pihenés (8-8%).

Életük legnagyobb filmélményei között jóval kevesebb értékes alkotás volt, mint az irodalmi olvasmányok között; többségük (54%) alacsony szintű volt, és csak 5 százalékuk magas szintű. Az élre (8%) a *Csillagok háborúja* került.⁹ Még ennél is kevesebb volt az értékes mű a kurrens filmélmények között, melyek háromnegyede kifejezetten gyenge minőségű volt. A legtöbbször által említettek a következők voltak: *A király beszéde* (14%), *Harry Potter* (11%), *127 óra*, *Fekete hattyú*, *Eredet* (10-10%), *Hupikék törpikék*, *Viharsziget* (8-8%). A kedvenc film-fajták élére a vígjáték (28%) és a filmdráma (26%) került, utánuk a történelmi, a romantikus és a fantasztikus filmek (13-13%), a dokumentumfilm (11%), a horrorfilmek (9%) és a krimik (8%) következtek.

Jó néhány kutatásban használt ötfokú attitűdskála¹⁰ segítségével ez alkalommal is mértem az irodalmi művel kapcsolatos aktív-passzív beállítódást, vagyis azt, hogy milyen mértékben tekinti az olvasó az olvasást szellemi aktivitásnak. Legaktívabbnak a magyar szakosok (3,8) bizonyultak, utánuk a reál szakos nők (3,6), a humán szakos nők (3,4), a humán szakos férfiak (3,3) és a reál szakos férfiak (2,9) következtek. A művészetekkel való kapcsolat erősségének jellemzésére egy ötfokú mutatót használtam, melynek kialakításában az előbbin kívül még figyelembe vettem a legnagyobb és a kurrens irodalmi és filmélményeket, a kedvenc irodalmi és film műfajokat, valamint a művészetek a szabadidőben elfoglalt helyét. A nagyon magas szintre csupán egy valaki jutott, a magas szintre 15, a közepes szintre 52, az alacsony szintre 24, a nagyon alacsony szintre 8 százalék.

Míndezek, és főképpen a művészetekhez való viszony alapján nem tekinthetők kifejezetten kedvező előfeltételeknek a *Viotti négy vagy öt élete* fogadtatása, hatása és értelmezése szempontjából.

Fogadtatás

A „Milyen benyomások alakultak ki Önben erről a regényről?” kérdésre adott válaszok fele negatív, negyede pozitív, negyede ambivalens volt. A leggyakoribb válasz szerint a

8 A reál szakosok fele.

9 Legalább ketten említették a következőket: *Gyűrűk ura*, *Keresztapa*, *Hair*, *Modigliani*, *Elfújta a szél*, *Forrest Gump*, *A boldogság nyomában*.

10 1. Annál jobb egy regény vagy film, minél inkább elfeledtetni a velem történt kellemetlenségeket; 2. Számomra nincs értéke annak a regénynek, filmnek vagy festménynek, melyet csak magyarázat segítségével tudok megérteni; 3. Egy jó szakkönyvnek számomra több a haszna, mint a legjobb regénynek vagy filmnek; 4. Nem baj, ha egy irodalmi mű szellemi erőfeszítést követel; 5. Csak akkor van értelme újból elolvasni egy regényt, ha az ember nem emlékszik a történetre; 6. Egy jó regény, mint a térkép, megmutatja a legrövidebb és legjárhatóbb utat; 7. Nem szeretem azokat a műalkotásokat, amelyek felzaklatnak, és arra próbálnak kényszeríteni, hogy önmagammal szembenézzek; 8. Egy igazi műalkotás beavat a lét titkaiba; 9. Egy jó regény számomra elsősorban ismeretek forrása.

Viotti négy vagy öt élete nem volt érthető, nehezen volt érthető (32%); 6-6 százalékot tett ki a művet lehangolóknak és nyomasztóknak, valamint túlságosan elvontnak érzők aránya. A pozitív válaszok között leggyakoribbak voltak a regényt érdekesnek (10%), jónak és elgondolkodtatóknak (6-6%), jól szerkesztettnek, kellemesnek, jó stílusúnak (4-4%) tartók. Az ambivalens válaszok között a modern és a furcsa, különleges (6-6%) volt a leggyakoribb.

Mindössze egy olvasó akadt, akinek nagyon tetszett a regény, az olvasók hatodának inkább tetszett, mint nem, harmadának tetszett is meg nem is, hatodának inkább nem tetszett, mint tetszett, tizedének egyáltalán nem tetszett, és ugyancsak tizedét közömbösen hagyta a regény. Valamivel jobban tetszett a nőknek (2,8), mint a férfiaknak (2,5), a humán szakosoknak (2,8), mint a reál szakosoknak (2,4). Bár a minta kicsi, figyelemre méltó, hogy a magyar szakosoknak¹¹ kevésbé tetszett, mint a humán szakos nőknek, pedig a magyar szakosok művészetekkel kapcsolatos beállítódása és olvasói aktivitása pozitívabb volt, mint a többieknek. Vajon szigorúbban osztályoztak-e, vagy valami más oka lehetett a „lepontozásnak”? A tetszés-nemtetszés leggyakoribb indoklásai a következők voltak: nem érthető, nehezen érthető (24%), jó stílus és jó megformálás (10%), elgondolkodtató (6%), „nem érintett meg” (4%).

A *Viotti négy vagy öt életéhez* képest az általam vizsgált művek tetszésindexe hasonló olvasói körben így alakult: Kosztolányi: *A bolgár kalauz* 4,4; Bulgakov: *A Mester és Margarita* 4,1; Kertész: *Sorstalanság* (Kamarás 2006: 24.) 4,0; Kosztolányi: *Fürdés* (Kamarás 2011), 3,8; Ottlik: *Iskola a határon* (Kamarás 2002: 108.) 3,6; Hesse: *Üveggyöngyjáték* (Kamarás 2009) 3,3. Mi lehet az oka ennek a viszonylagosan hűvös fogadtatásnak? Mivel a benyomások között a nehezen érthetőség szerepelt első helyen, a „Mennyire tartja a regényt érthetőnek?” kérdésre adott válaszok elemzésével kezdem. A regényt könnyen érthetőnek a kérdezettek 8, nehezen, de megérthetőnek 47, csak kisebb részben érthetőnek 32, teljességgel érthetetlennek 12%-a tartotta. Az érthetőség megítélésében nincsenek komoly különbségek a különböző csoportok között, mindössze annyi, hogy a humán szakosok (3,6) valamivel jobban értik, mint a reál szakosok (3,3). A 2,8-as tetszési indexhez képest 3,5 az érthetőségi index, ami azt jelenti, hogy nem annyira a nehezen érthetőségben kell keresni a regény eléggé hűvös fogadtatását, hanem valami másban.

Adódhat persze egy másik kézenfekvő magyarázat is: a befogadók művészileg gyengének találták a regényt. Magas szintűnek a kérdezettek 12, eléggé magasnak 43, közepesnek 26, alacsonynak 16 százalék ítélte a regény művészi értékét, és mindössze 2 százalék művészileg értéktelennek. Ez azt jelenti, hogy majdnem mindenki egy fokkal magasabbra taksálta a regény művészi értékét, mint amennyire tetszett. Akik művészileg értékesnek tartották, elsősorban nyelvezetét, a szerző magas műveltségét és a mű gondolatban való gazdagságát említették (10-10%). Legmagasabb művészi értéket a humán szakos nők (3,8) és a magyar szakosok (3,8), legalacsonyabbat a férfiak (3,0) és a reál szakosok (3,2) tulajdonították a műnek.

A fogadtatásban mutatkozó visszafogottság magyarázatát a „Mennyire felel meg az Ön ízlésének ennek a regénynek a nyelve, stílusa, formája?” kérdésre adott válaszok kínálják. Mindössze egy valaki volt, aki ízlésének teljesen megfelelőnek tartotta, 13 százalékknak nagyjából megfelelt, 26 százalékknak inkább megfelelt, mint nem, 38 százalékknak eléggé távol állt ízlésétől, 21 százalékknak nagyon távol. Ez a mérleg még negatívabb, mint a tetszés-nemtetszésé. Legközelebb ízlésükhöz a magyar szakosok (2,9) érezték a művet, utánuk a humán szakos nők (2,6), legkevésbé a reál szakosok (2,0), a nők inkább (2,6), mint a férfiak (2,2). A leggyakoribb indok ez esetben is a nehezen érthetőség volt (32%), ezt követte a stílus (16%) és a kusza, kapkodó szerkezet (12%). Mindezt, vagyis az ízlé-

11 Hét nő és egy férfi.

sükhöz képest eltérő megformálás magyarázatát látszik megerősíteni az a tény is, hogy a kérdezettek kétharmada Géczi regényét számos vonatkozásban újszerűnek, szokatlannak tartja. Mégsem merülhet ki ebben és a nehezen érthetőségben a magyarázat, ugyanis a „Mennyire áll közel Önhöz, amit ebben a regényben Ön szerint az író a világról és az emberről állít?” kérdésre adott válaszok mérlege is eléggé erőteljesen negatív, hiszen senki sem érezte világához közel a mű világát, eléggé közel is csak 30 százalék, ezzel szemben eléggé távol 41, nagyon távol pedig 23 százalék. Ebben a tekintetben nem akadtak említésre méltó eltérések a különböző csoportok között, csupán a magyar szakosok átlagostól (2,2) pozitív irányban eltérő (3,0) attitűdje okozhatott megglepetést.

Tekintve, hogy ezúttal a főhősnek négy vagy öt élete volt, és többek számára halála egyenesen megváltásnak tűnhetett, ez alkalommal nem számolhatunk azzal, hogy a regény „rosszul”, a főhős halálával való végződése okozta sokak számára a mű elutasítását, mint ahogyan az gyakran történni szokott. Ezt igazolni látszik a „Mennyire elégedett a regény befejezésével?” kérdésre adott válaszok pozitív mérlege: a kérdezettek 34 százaléka teljesen, 26 százaléka inkább igen, mint nem, 21 százaléka felerészben elégedett, és csak 19 százaléku inkább vagy egyáltalán nem. Az elégedetlenek többsége sem boldogabb, hanem egyértelműbb befejezést igényelt.

Hatás

A fogadtatásból mindig következtetni lehet a hatásra, mely két skálán mérhető: a közömbösen maradás és valamilyen irányú hatás, valamint a pozitív-negatív hatás skáláin. A művek sorsának alakulását korántsem a negatív olvasói reakció, hanem sokkal inkább a közömbösség fordítja rosszra.

A tetszés-nemtetszés skálában is felkínáltuk a „közömbösen hagyott” lehetőséget, melyet a kérdezettek 9 százaléka választott, mindegyik csoportban hasonló arányban. *A Mester és Margarita*, az *Iskola a határon*, a *Sorstalanság* (Kamarás 2006: 24.), valamint Kosztolányi *Füredés* és *A bolgár kalauz* című novellái jobban megérintették egyetemista olvasóit.¹² A 33 felsorolt hatáselem között is szerepelt a „közömbösen hagyott”, amit 24 százalék választott. Annak ellenére, hogy hét hatáselemet lehetett kiválasztani, ez már eléggé magas arány, hiszen a Bulgakov-regény esetében (Kamarás 2005) 8, a *Füredés* esetében 9, *A bolgár kalauz* esetében (Kamarás 2005) 16 százalék volt a közömbösen maradtak aránya.

A hatás irányát és erősségét jelzik a „Mit érzett, amikor befejezte a regény olvasását?” kérdésre adott válaszok, melyek között 10 százalékot tett ki azoké, akik semmit sem éreztek. Az érdemi válaszok többsége negatív volt, mint a leggyakoribb válasz (28%) is, mely szerint megkönnyebbülést éreztek, hogy befejezhatték egy számukra túl nehéz feladatot jelentő könyv olvasását. A leggyakoribb pozitív válasz a „gondolatébresztő” volt (8%), a leggyakoribb ambivalens válaszok pedig a „befejezetlennek éreztem” és a „zavarodottságot éreztem”, „kavarogtak bennem az érzések” (8%) voltak. A felkínált 33 hatáselem közül a legnagyobb arányban választottak a következők voltak: elgondolkodtatott (64%), fárasztott (55%), fejtörést okozott (47%), ismereteket közölt (38%), felbosszantott (30%), csalódást okozott (28%), feladat elé állított (25%), látóköröm tágította (23%), megzavart (20%). Feltűnő, hogy a ritkább pozitív hatás is elsősorban kognitív jellegű, hiszen a „gyönyörködtetett” és a „meghatott” csak 15-15, a „megerősített” csak 6, a megrendített csak 4 százalékot ért el. Az „elgondolkodtatott” és a „látóköröm tágította” a humán szakos nők

¹² 2 és 6 százalék között volt a közömbösen maradtak aránya.

körében volt az átlagosnál nagyobb, a „fárasztott”, a „megzavart” és a „csalódást okozott” pedig ebben a csoportban a legalacsonyabb arányú.

A legkedvezőbb hatást a humán szakosokra gyakorolta a mű, ugyanis körükben 35 és 25 százalék volt az általuk választott pozitív és negatív hatáselemek aránya, ezzel szemben 16 és 60 volt a reál szakosok körében. A férfi-nő arányt ismerve ebből már következik az, hogy a nők körében jóval pozitívabb hatást gyakorolt ez a mű (42-31%), mint a férfiak (21-45%) körében.

Mindezek után nem okozhatott meglepetést, hogy a „Megtudott-e valami újat a világról?” A kérdésre válaszolók és nem válaszolók együttes aránya 76 százalék, a „Van-e valami, amit a regény elolvasása után másképpen lát, mint azelőtt?” kérdés esetében pedig 66% volt. Az előbbi kérdésre pozitív választ adók közül legtöbben (12%) a papírgyártást említették, néhányan pedig (4-4%) a regény helyszíneiül szolgáló városokat, a karácsonyfa-állítás történetét, a gesztenyéből készült ragasztót, a könyvek nagy hatását és általában művelődéstörténeti vonatkozásokat említették. Amit egyesek másképpen látnak: Veszprém (2 fő), a szerelem, a szerelmes versek, pokoljárás, levelezés, „kapcsolataim mélyége”, „még az életben foglalkozni kell azzal, akit szeretünk” „nem kifizetődő titkos életet élni”, „felesleges olyan embert üznünk, aki sosem volt a miénk” (1-1 fő).

A „Mely mozzanatok ragadták meg Önt leginkább ebből a regényből?” kérdésre 92 százalék volt a válaszolók aránya, ebből 13 százalék egyetlen ilyen sem tudott megemlíteni. A legtöbb érdemi válasz (21%) Viottival kapcsolatos. Külön is megemlítik Rousseau-val való kapcsolatát, szerelmét, repülését. 17 százalékot tesznek ki az Alice-hez kapcsolható mozzanatok, elsősorban a Viotti után elszántan nyomozó Alice. 6-6 százalékban fordul elő a levélírás, a regény befejezése és a levélírásra tanító Rousseau, 4 százalékban Viotti és Ambrusa kapcsolata.

A szokásosnál többet, 16 százalékot tett ki azoknak az aránya, akik nem találtak egyetlen megragadó regényfigurát sem. Legtöbben Alice-t (52 %), jóval kevesebben Viottit (18%), Ambrusát (16%) és Rousseau-t (6%) érezték megragadó figurának. Alice-t jóval nagyobb arányban a nők, Viottit jóval nagyobb arányban a férfiak. A kérdezettek 66 százaléka nem talált ellenszenves figurat a regényben. Legtöbben Vitottit (15%) és Rousseau-t (13%) látták ilyennek.

Értelmezés

Valamit elárul egy műalkotás-értelmezésből, hogy „mire vesszük”, milyen műfaji kategóriába soroljuk. „A sokféle regény közül milyen fajta regénynek érzi a Viotti négy vagy öt életé-t?” kérdésben már kizár néhány olvasmánytípust, például az esszét. Annak ellenére, hogy a kérdésben a „regény” megnevezés szerepelt, a műfajjal kapcsolatos bizonytalanságot tükrözi a nemmel és nem tudommal válaszadók 30 százalékot kitevő hányada. Legtöbben filozofikus regénynek¹³ tartották, 15-15 százalékuk életrajzi és romantikus regénynek¹⁴, 10 százalékuk elvont, 8-8 százalékuk lélektani¹⁵ és szerelmes, 5-5 százalékuk enciklopédikus, modern és szerelmes regénynek. Előfordult még az önismereti, a történelmi, a realista, a romantikátlan, az elmélkedő, a kortárs, az útkereső, az esszékből álló és a rendhagyó regény.

13 A nők nagyobb arányban, mint a férfiak.

14 Mindkettőt humán szakosok.

15 Humán szakosok.

Az értelmezésre utalhat az is, hogy kinek mely olvasmányélménye vagy filmélménye jutott eszébe a *Viotti négy vagy öt élete* olvasása közben vagy elolvasása után. Az a tény, hogy a kérdezettek 58 százaléka nem válaszolt, vagy nemmel válaszolt¹⁶, természetesen több mindenre utalhat, de legnagyobb valószínűséggel arra, hogy ilyen fajta műveket, mint a Géczi-regény, még nem olvasott.

Hárman említették Austent és a Bibliát, ketten-ketten Flaubert *Bovaryné*, Puskin *Anyegin*, Tolnai Ottó *Kisinyovi rózsza*, Wolf *Orlando* című művét és Márai műveit.

A regény átfogó értelmezését az „Ön hogyan értelmezi ezt a regényt?” És a „Mit tart a regény legfontosabb gondolatának?” kérdésekre adott válaszok alapján ismerhettük meg.¹⁷ A közömbösen maradók és az elutasítók elég nagy aránya ellenére mindössze 17 százalék volt nemmel és a „nem értettem”-mel válaszolók aránya, ugyanakkor 38 százalék a komplex, több (2-4) elemből építkező válaszoké. A leggyakoribb értelmezés-elem a szerelem volt (15%), zömmel humán szakos nők értelmezéseiben fordult elő. 6 százalékot tett ki a lehetőség, 4-4 százalékot az öröklét, az élet, az újjászületés, a lélek mélysége, a mindenütt ott rejtőző csábítás, a világ megismerhetetlensége, válaszkérés és a létkérdésre, életünk értelme: boldogságot okozni másoknak. A komplex értelmezések túlnyomórészt a humán szakos nők és a reál szakos férfiak körében fordultak elő, ilyenek: „Elmélkedés a világ dolgairól, életről-halálról, Istenről, a szerelemtől, érzésről, kultúráról; Alice arra buzdítja Viottit, hogy éljen teljes életet”, „Azt sugallja ez a szerelmi történet, hogy bármi megtörténhet velünk és hogy nem ismerhetjük meg a másikat igazán”, „A bűntudat, az öröklét, a vallásosság és a felidézett érzékiség regénye”, „Folytonos küzdelem és útkeresés, melyen a főhős megpróbálja megélni azt az érzést, amiről ír, a szerelmet, de nem sikerül. Meg kell becsülni az időt, és nem sóvárogni azután, ami nem lehetséges”, „Sorsunk előre meg van írva. Ha lenne lehetőségünk több életre, akkor is csak az előzőt ismételnénk meg, örökkévalóságba fagyasztva a pillanatot. A dolgok mögött húzódo valóság láthatatlan, életünk emlékek összessége”, „A szeretet, a kalandozás és a magányos elmélkedés öröme. Néha több élet is kevés ahhoz, hogy a másik iránti érzéseinket kifejezhessük”, „Még a bonyolult lelkivilágú embernek is nehéz a megismerés. A szerelmet át kell élni, vágyani kell arra, hogy teljesüljön”, „Bűn és bűntudat, élet és újjászületés. Egyetlen levél is elég a boldogsághoz”, „Érdemes összefüggésében nézni a világot. A jó és rossz kézen fogva jár. A főhős ugyanaz marad”, „Környezetünket átforgalmazzuk és sebeket ejtünk. Egyedül kell végigmenni a pokol és a menny közötti úton”, „Sötét oldalunkat is el kell fogadnunk. Néha jobb nem ismerni minden titkot a szerelemben”. Az árnyalt, „többdimenziós” magyarázatok legnagyobb arányban humán szakos nők és reál szakos férfiak értelmezései között találhatók. Ezeknek az értelmezéseknek az alaptónusa filozófiai, ami leggyakrabban etikai és lélektani elemekkel ötvöződik. Említésre méltó, hogy az árnyalt, komplex értelmezést adók aránya kétszerte nagyobb, mint a regényt tetszéssel fogadóké, két és félszer nagyobb, mint azoké, akik ízlésüknek megfelelően tartották. Másképpen: a regényt fenntartásokkal fogadók között szép számmal voltak, de még az elutasítók között is akadtak érdemi, árnyalt, „többdimenziós” értelmezést produkálók, ami pozitív irányba módosítja a mű hatásáról eddig megállapítottakat.

A részletek befogadását vizsgálva szereplők, kapcsolatok és szövegrészletek értelmezésére került sor. Ezekre a kérdezetteknek csak negyede-fele tudott vagy akart válaszolni. A „Ha Viotti Mór Aurél Ágoston úgynevezett beszélő név, mit mond Önnek?” kérdésre a kérdezettek fele válaszolt „nem”-mel vagy „nem tudom”-mal, többségük reál szakos és férfi volt. Legtöbben Szent Ágostonra (24%) és Jókai Móra (9%) gondoltak, zöm-

16 A reál szakosok nagyobb arányban (79%), mint a humán szakosok (50%).

17 Mint ez lenni szokott, a többség vagy az egyik, vagy a másik kérdést válaszolta meg.

mel humán szakosok. 6 százalékuk úgy gondolta, hogy a név több személyiséget takar, 4-4 százalékuk előkelő származásra, a négy évszakra, híres zeneszerzőre asszociált.

Többen (72%) válaszoltak a „Hogyan értelmezi Ambrusa szerepét?” kérdésre. Legtöbbjük szerint Ambrusa a (hű, jó, igaz) barát megtestesítője. 11 százalékuk (valamennyien humán szakosok) szerint Viotti segítőtje, 6-6 százalékuk szerint Viotti lelkiismerete és vitapartner, 4 százalékuk szerint útmutató. Előfordult még ezenkívül: Szent Ambrus, Bulgakov Mestere, *apafigura, énje része, filozófus, Igazi férfi, az igazság, kutató, „lapuló útmutató”, lelki szemetesláda, rezonőr, tanár.*

Kicsivel kevesebben (64%) válaszoltak a „Hogyan értelmezi Rousseau és Viotti kapcsolatot?” kérdésre. Legtöbben (28%) a *mester és tanítvány* dimenzióban helyezték el ezt a kapcsolatot. Többen (15%) (kétszerte nagyobb arányban férfiak, mint nők) *homeroitikus* kapcsolatnak értelmezik, 4 százalék *Viotti patrónusát* látja Rousseau-ban. Ezenkívül még egy-egy esetben szerepeltek: *felületes és filozofikus, felszínes és szenvedélyes, taszító, harmonikus, mély barátság, természetszeret, egyszerűen racionális és intim, Rousseau viszonzatlanul szerelmes Viottiba.*

A „Hogyan értelmezi az ötödik évszakit, mely ugyanúgy ős, mint a negyedik?” kérdésre a kérdezettek 60 százaléka válaszolt. A legnagyobb arányú (30%) értelmezés az *elmúlás, a halál időszaka* volt, szinte kizárólag humán szakosoké. A kérdezettek 8-8 százaléka (zömmel reál szakosok) a *túlvilággal* és a *megoldással* értelmezte, 4-4 százalék pedig ilyenképpen: *ráébredés a dolgok lényegére, megvilágosodás és átlépés a képzelgésből a valós halálba.* Egy-egy esetben előfordult még: *alternatív világ, ciklus megszakadása, öregség, tavaszféle őszi megújulás ígéretével, új esély, végső küzdelem, Viotti anygyallá magasztosulása.*

Sor került három szövegrészlet értelmezésére is.

„– A paradicsom az, amikor elfelejtett a múlt? Ezt mondja?

– Meglehet, Viotti, meglehet.

– S lehet, hogy a pokol ilyesmi?

– Attól tartok, hogy igen, Viotti.

– Hiszen akkor egyszerre vagyok a pokolban és a paradicsomban. A hely, ahonnan indulok és ahová érkezem, ugyanaz lenne?

– Talán. S maga lesz közben más.

– Ez akarjam?

– Nekem erre nincs válaszom.”

A kérdezettek 23 százaléka vállalkozott Viotti és Ambrusa fenti párbeszéd részletének értelmezésére, legnagyobb arányban (11%) a humán szakos nők és a reál szakos férfiak. A két leggyakoribb magyarázat egyike az volt, hogy egyik sem jobb a másiknál (11%), a másik meg az, hogy mi magunk hozzuk létre mindkettőt.¹⁸ Mindkettő zömmel humán szakosok és nők értelmezései. Ezt követte az örök körforgás, valamint az az értelmezés (8%), mely szerint földi életünkben néha a paradicsomban, néha pokolban érezzük magunkat, de mindkettő az élet része. Humán szakosok értelmezése. 6-6 százalékkal következett az az értelmezés, mely szerint „nem az érkezés és az indulás fontos, hanem ami közte történik, azt pedig az indulás és az érkezés határozza meg” és az, hogy a pokol és a paradicsom ugyanaz. 4-4 százalékkal szerepeltek a következők: a lét bizonytalansága; az a hely, ahonnan jövünk, vagy ahová tartunk; az emberi élet jó és rossz váltakozása, mindkettőt meg kell tapasztalni; „...többéletű, mint minden férfi ezen a Földön, aki nem képes oda fölemelni s a boldogságban megtartani egy nőt, mi több, erre nem is törekszik, lévén elégséges számára, ha egyedül boldog, ha elég hosszú a délután. S ez a napszak Közép-Európában örökké az.”

¹⁸ Vagyis mi tartunk valamit pokolnak vagy mennyországnak.

A kérdezettek 70 százaléka vállalkozott magyarázatra, a humán szakosok kétszerte többen, mint a reál szakosok. A leggyakoribb (13%) értelmezés „a férfiak önzők” volt, utána a „Közép-Európában a férfiak nem törődnek partnereik boldogságával” (11%), majd a „férfiak képtelenek a monogámiaóra”, önmagába fordulás (6-6%), majd (valamennyi a humán szakosok köréből) „az, aki nem teljesíti feladatát, újrászületik” és „a férfiak képtelenek boldoggá tenni a nőket” (4-4%) következett.

„Így tehát az, aki az öröklétre vágyakozik, egyben az életet is tagadja”, jegyzi meg egy alkalommal Ambrusa úr, amire Viotti szomorúan leszögezi, hogy: „Aztán annak a lehetőségét is elveszti az öröklétben, hogy vallomást tegyen.” Ambrusa úr erre így válaszol: „Ahogy teszi azt akár Ágoston, akár Rousseau! Ágoston, aki szösztyárkodással az evilágisághoz ragaszkodik! S Rousseau, aki ugyanezt jelenti be, hogy nincs túlvilág.” A kijelentésen maga Ambrusa is meglepődik és elgondolkodik, majd hozzáteszi: „Pedig mily tetszelegve idézik föl gyermekkori bűneiket, a szexuális kilengéseiket!” „A bűntudat is élvezhető”, villan Viotti tekintete, „Miként a felidézett érzékiség.”

Ennek a szövegrésznek az értelmezésére a kérdezettek 60 százaléka (a humán szakos nők 74%-a) vállalkozott. A leggyakoribb értelmezések közül az egyik szerint ebben a szakaszban magáról a bűnről és a bűntudatról van szó (11%), a másik szerint azt jelenti, hogy az élet minden percét ki kell élvezni (11%). Mindkettő zömmel humán szakosok magyarázata. A kérdezettek 9 százaléka szerint ebben a szövegrészletben a túlvilágról van szó. 4-4 százalékot tesznek ki a következő értelmezések (melyek mindegyike humán szakosoké): az öröklét nem igazi élet, mert kockázat nélküli; a bűntudat élvezetet is jelenthet; nem lehetünk bizonyosak az evilág-túlvilág kérdésében.

Összefüggések

Mivel nem volt idősebb nemzedékeket képviselő kontrollcsoport, csak a hasonló kutatások tapasztalataira alapozva feltételezem, hogy ez a regény az apák hasonlóképpen iskolázott nemzedékében, vagyis a diplomás 40-50 évesek körében melegebb fogadtatásra talált volna, ugyanis egy olyan regénynek, mely korokon át húzódó életet jelenít meg érzékletesen, komolyabb esélye lehet, melynek élettapasztalat és „életműveltsége” gazdagabb, mint a megszólított huszonéveseké.

Bár a minta eléggé kicsi volt, megkockáztatható, hogy a Géczi-regény az olyan olvasmányok közé tartozik, melyek fogadtatását és befogadását az átlagnál nagyobb arányban befolyásolja az, hogy férfi vagy nő olvassa. Ezt messze nemcsak a férfi és női szereplők kedvelése és elutasítása esetén szembetűnő, hanem a befogadás dimenziói többségében: a tetszés-nemtetszés, az irodalmi érték megítélése, az ízlésnek megfelelés, a hatás, a több-dimenziós értelmezések aránya, a szövegrészlet értelmezésére való vállalkozás mind-mind a nők körében nagyobb, gyakoribb és erősebb.¹⁹ Magyarázatul kínálkozhat, hogy a mű befogadása átlagnál nagyobb mértékű empátiát és a költészet iránti átlagnál erősebb érzékenységet igényel, ami a nőolvasóknak inkább sajátja, mint a férfiaknak.

Nem okozott meglepetést, hogy a humán szakosok – a mű világa és az olvasó világa közti közelség megítélésétől eltérően – a fogadtatás, a hatás és az értelmezés összes dimenziójában bensőségesebb kapcsolatba kerültek a művel, mint a reál szakosok.

¹⁹ Csak a megértésben, az újszerűség megítélésében és a mű világa közelségének megítélésében billent át a mérleg nyelve a férfiak javára.

Ennek elsősorban oka, hogy a humán szakosok művészetekkel kapcsolatos beállítódása²⁰ határozottan pozitívabb, mint a reál szakosoké. Függetlenül attól, hogy valaki milyen szakos, akinek ízlésszintje és olvasói aktivitása magasabb, kedvezőbben fogadták a regényt, művészileg értékesebbnek, ízlésüknek megfelelőbbnek, érthetőbbnek tartották, hatása körükben pozitívabb volt, nagyobb volt körükben az árnyalt értelmezések aránya, nagyobb arányban tartották filozofikus regénynek, nagyobb arányban vállalkoztak szövegrészletek értelmezésére.

Komolyabb magyarázatra szorul az, hogy a magukat valamely módon vallásosnak tartó olvasóknak jobban tetszett a regény, és ízlésüknek megfelelőbbnek tartották, mint a többiek, ugyanis a regény sem tematikájában, sem világképében nem nevezhető vallásosnak. Van azonban a regénynek sajátos transzcendenciája és misztikája, amire a vallásos olvasók nagyobb nyitottságot, érzékenységet mutathatnak.

Arra, hogy mi lehetett az oka annak, hogy a magyar szakosok, akik ízlésükhöz és világukhoz legközelebb érezték a művet, akik művészi értékét is a legmagasabbra tartották, miért kedvelték legkevésbé, mint a humán szakosok, ez a kicsi minta nem szolgálhat megfelelő magyarázatul arra, hogy a szakértőkhöz legközelebb álló réteg miért osztályozott szigorúbban, amikor a tetszés-nemetszés fokát kellett megjelölni.

A *Viotti négy vagy öt élete* nehezebb olvasói feladatnak bizonyult iskolázott huszoneves olvasói számára, mint hasonló olvasói körben Bulgakov, Hesse, Kertész Imre és Ottlik regényei, valamint Kosztolányi novellái, ami irodalmi olvasottságuk és ízlésük alapján teljességgel magyarázható. Ugyanakkor az a tény, hogy fogadtatásához képest a Géczy-regény hatásának mérlege eléggé kiegyensúlyozott volt, értelmezései egyharmada pedig eléggé összetettek és árnyaltak voltak, azt látszik bizonyítani, hogy még ilyen mostoha körülmények között is létrejöhetnek érdemi találkozások mű és befogadó között.

Felhasznált szakirodalom

Darvasi Ferenc (2011): *Mellérendelő szerkezet*. In: Bárka 4. sz.

Jánossy Lajos (2011): *A papírlap tapintása, a friss könyv illata*. In: http://www.litera.hu/hirek/a_papirlap_tapintasa_a_friss_konyv_illata

Kamarás István (2002): *Olvasó a határon*. Bp. Pont Kiadó – Savaria University Press. 259 old.

Kamarás István (2005): *Bulgakov-szeánsz a Veszprémi Egyetemen*. In: *Kritika*, 10. sz.

Kamarás István (2006): *A Sorstalanság sorsa*. Szombathely, Savaria University Press. 64 old.

Kamarás István (2009): *Prelúdium az Üveggyöngyjáték befogadásának vizsgálatához*. Kézirat

Kamarás István (2011): *Két Kosztolányi-novella kedvelése, hatása és értelmezése*. Kézirat

Láng Eszter (2011): *A szöveg maga a paradicsom*. In: *Spanyolnátha*

<http://www.spanyolnatha.hu/archivum/2011-4/38>

Tarján Tamás (2011): *Papír, levél, könyv, rózsza és*. In: *Könyvhét*

Vári György (2011): *Az örökkévalóság történetei*. In: *Élet és Irodalom*, LV. évf. 19. sz. [05. 13.]

20 Ezen belül is olvasottsága, az irodalomolvasás gyakorisága, irodalmi és filmízlése, az irodalomolvasói aktivitás.